

*Зоран Килибарда**
*Жељко Иваниш***

ИСКУШЕЊА ЕВРОПСКИХ ИНТЕГРАЦИЈА***

Сажетак

Европска унија је пример стварања нове форме државности. Реч је о супранационалној творевини на регионалном нивоу која се креће у правцу комплетирања своје државолности. Ако би се судило по недвосмислено исказаном расположењу држава које претендују на ЕУ чланство, да тај пут пређу за што је могуће краће време, могло би се утврдити да је политичко јединство Европе њена сасвим извесна перспектива. О битно другачијем развоју догађаја - о могућности да Европска унија закаже, да почне да посрће, да постане неприхватљива за неке своје чланице, да престане да буде неодољиво привлачна за нечланице, да изгуби атрибут решења «које нема алтернативу» - о томе се углавном веома ретко говори. Анализирајући различите могуће сценарије даљег развоја процеса „уједињења“ Европе, аутори рада покушавају да идентификују изазове са којима ће се Европска унија сусрети уколико настави са процесом проширења.

* Факултет безбедности, Универзитет у Београду.

** Факултет безбедности, Универзитет у Београду.

*** Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта број 47029, под називом „Рентабилни избор нових технологија и концепција одбране кроз друштвене промене и стратешке оријентације Србије у 21. веку“. Пројекат финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије у периоду 2011–2014. Руководилац пројекта је проф. др Момчило Милиновић.

Такође, у раду се разматра питање тзв. „европске будућности Балкана“, и критички пропитује „трајно“ опредељење земаља тог простора за укључивање у европске интеграционе процесе, као и флоскула о њиховој „безалтернативности“.

Кључне речи: Европска унија, Балкан, проширење, могући сценарио, устав, Русија, Турска, алтернатива

На простору Европе остварен је за сада највиши ниво регионалног повезивања. Европска унија је пример стварања нове форме државности. Реч је о супранационалној творевини на регионалном нивоу. Истовремено један део Европе, тзв. Западни Балкан, и даље је простор на којем се још увек не зна дефинитиван број и политичко-територијална организација држава; простор где још увек није завршен процес исцртавања државних граница; где се не зна ни то где ће коначно да почивају мртви, а камо ли то где ће и с ким ће да обитавају живи; где постоји држава чији се територијални интегритет и уставни поредак одржава споља наметнутом управом и у исто време држава чији се територијални интегритет и суверенитет силом споља настоје да разоре; где постоји држава из које један народ жели по сваку цену да оде и однесе територију на којој живи, и држава у којој постоји територија на коју не може да се врати народ који је на њој живео и с ње протеран; простор где свака држава потражује нешто од суседне или јој неку заслугу пориче, односно неку кривицу приписује; простор који не допушта да његово име – Балкан престане да буде синоним за нешто склоно немиру, сукобу и дељењу. Као такав, а географски неутуђив од Европе, он оспорава целовитост Европе у смислу могућности хармонизације међудржавних односа на читавом њеној територији. Да ли то значи да је Европа, упркос свим напорима, ипак осуђена да остане неуједињена? Које земље, пита се Гартон Еш, ЕУ може да апсорбује, а да не престане да функционише као политичка заједница? Може ли Турска бити Европа, а да то није Русија.¹

1 Еш, Г.Т., *Слободан свет*, Самиздат Б-92, Београд, 2006, стр. 212.

ПРОЈЕКЦИЈЕ БУДУЋНОСТИ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Европска унија се креће у правцу комплетирања своје државоликости. Тај процес треба да се крунише усвајањем Устава као општег правног оквира за јединствено регулисање функционисања економског, политичког и безбедносног система Уније. Мада устав у свом првобитном облику није добио подршку у свим земљама које су организовале референдум за изјашњавање грађана о том питању,² потписивање Лисабонског уговора оставља простор за оптимизам да ће коначан резултат бити позитиван. Неки у то не верују, други, пак, сматрају да то и није судбинско питање за Унију и да она и без Устава може, као и до сада, успешно да функционише, са новим члановима или без њих. О битно другачијем развоју догађаја у Европи – о могућности да Европска унија закаже, да почне да посрће, да постане неприхватљива за неке своје чланове, да престане да буде неодољиво привлачна за нечланице, да изгуби атрибут решења „које нема алтернативу“ – о томе се углавном веома ретко говори. На основу тога могло би се закључити да је у Европској унији коначно пронађен рецепт за бесмртност регионалне сарадње и интеграција. У том случају остало би отворено само још једно питање: да ли је достигнут лимит ширења или има шансе за још неког да уђе у клуб бесмртних? Наравно, такав закључак је, гледано из европске перспективе, сувише повољан да се не би сумњио. У том смислу пажњу заслужују разматрања која допуштају различите учинке и различите исходе европског заједништва. Аутори чланка „Пет сценарија за Европу сутрашњице“³ доделили су им називе који сами по себи говоре о широком распону тих могућности. На једном крају је судбина *Титаника*, на другом, статус *супер силе*. Између тих полова аутори виде још три три могућности означене као: *затворено језгро*, *Монеов метод* и *отворени гравитациони простор*.

2 Првобитна верзија Европског устава одбачена је на референдумима у Француској и Холандији 2005. године.

3 Алдиери, Ф., Емануилидис, Ј. и Морун, Р., Пет сценарија за Европу сутрашњице, *Лимес плус*, 2004, бр.1, стр.53- 59.

Први сценарио, „Титаник“, предвиђа следећу ситуацију: европска интеграција је доспела у кризу; идеја уједињења је искомпромитована неспособношћу заједнице да одговори на спољне и унутрашње изазове; све више излазе на видело супростављени интереси и разлике нових и старих чланица; структуре проширене ЕУ постале су неефикасне и неодлучне; трвења између националних руководства са структурама Уније отежавају однос грађана са Унијом; однос политичких снага у појединим земљама мења се у корист оних који се противе Европи као идеји; различити политички концепти и системи вредности увећавају могућност сукоба између држава чланица; принцип европске солидарности више не даје резултате; поједине владе захтевају да се надлежности које су пренете на Унију врате на национални ниво; државе чланице више не подржавају ауторитет Брисела без резерве; Европа губи моћ и значај са становишта спољне политике и безбедности; уместо Уније на значају добијају различита привремена савезништва; јединствену Европу замењује разједињена Европа у оквиру које коалиције користе различите стратегије у међусобном надметању; то се неповољно одражава пре свега на стабилност на источној граници Уније; у недостатку адекватне понуде за интеграцију у Унију земље кандидати губе интерес за придруживање; значај Уније као фактора стабилности се смањује до степена ирелевантности.

Други сценарио, „затворено језгро“, полази од претпоставке да међу државама чланицама Европске уније не постоји сагласност у вези са развојем будуће политике. Различите концепције онемогућавају доношење одлуке о реформи заједнице која би била прихватљива за све, што има за последицу да група држава чланица међусобно сарађују ван оквира заједничких споразума. Оне на тај начин стварају европско „затворено језгро“, мада настављају да се користе предностима заједничке валуте и јединственог тржишног простора. Услов за улазак у „затворено језгро“ су значајни војни капацитети и спремност да се преузме међународна одговорност. У немогућности успостављања јединствене спољне политике и политике безбедности која би била изнад националног нивоа, поједине чланице успостављају сарадњу ван структура Уније. Државе које прве предузимају кораке ка тесној политичкој сарадњи су Немачка и

Француска којима се временом придружују још неке чланице ЕУ. Наспрам њих су земље носиоци евроатлантске сарадње Велика Британија и Шпанија које тесно сарађују са Сједињеним Државама. У таквој ситуацији обуставља се процес проширења: „визију политичког јединства Европе заменио је прагматизам“. Европа „затвореног језгра“ добија карактеристике ексклузивног клуба.

*Трећи сценарио, „Монеов метод“.*⁴ Према овом сценарију, будући развој Европске уније одвијаће се на начин сличан оном из претходних деценија. Мада након проширења ЕУ није у стању да одговори на све изазове онако ефикасно како то могу да чине националне државе, користи од заједничког унутрашњег тржишта и шенгенског визног режима, као и свест да су европске интеграције гаранција мира и стабилности у овом делу света, довољно су јак разлог за одржавање јединства Европе. Криза у сфери економије и одлагање реформе социјалног система приписују се неконструктивном понашању националних влада, а не мањкавости Уније, што значи да се ренационализација европске политике не види као алтернатива постојећем курсу интеграције. Улога Уније у међународној заједници ограничена је водећом улогом Сједињених Држава. Због недостатка политичке воље влада, она не учествује одлучно и одлучујуће у међународном развоју и нема изгледа да постане стратешка светска сила. Европљани нису спремни на већа издвајања неопходна за значајно повећавање војних капацитета, тако да се деловање Европске уније на плану безбедности и одбране ограничава на регионални ниво. Пријемом нових чланица са простора источне и југоисточне Европе усложњава се процес унутрашње консолидације што се одражава на заустављање даљег ширења. Шансе преосталих претендента на чланство у Унији постају све мање. Преговори за придруживање Турске се обустављају. Уместо питања проширења, актуелно постаје питање успостављања нових односа са околним земљама при чему њихов мотив регионалне сарадње није више потреба за чланством у Унији, већ функционална повезаност са њом.

Четврти сценарио, „отворени гравитациони простор“, предвиђа продубљивање процеса интеграције за шта

4 Ибид, стр. 52.

су посебно заслужне поједине „авангардне државе“ Уније које учествују у већини пројеката за интеграцију и које чине центар једног отвореног гравитационог простора. Правац њиховог деловања је пуно политичко јединство. У то име оне настоје да спрече ограничавање ЕУ на област слободне *de luxe* размене и маргинализовање њених супранационалних институција. Већина земаља чланица подржава продубљивање процеса интеграције, али њихова бројност озбиљно отежава даље кораке у том правцу. Земље највише заинтересоване за интеграцију, користећи принцип флексибилности Уније, продубљују сарадњу у постојећим оквирима и успостављају нове облике интеграција. „Отворени гравитациони простор“, омогућује свакој држави у сваком тренутку учествовање у различитим иницијативама које су у функцији успостављања политичког на наднационалном нивоу. Гарант тога је значајна извршна и законодавна моћ Европске комисије, односно Парламента у којима се не праве разлике међу представницима држава које учествују и оних које не учествују у процесу продубљивања интеграције, али право гласа у Савету министара при одлучивању о тим питањима имају само они представници земаља учесника. Уместо консензусом, одлуке се углавном доносе већином гласова. Процес проширења се наставља. Упоредо са процесом интеграције око гравитационог простора, државе које нису део ЕУ могу се у кратком року придружити и учествовати у појединим областима политике уније, мада јој у потпуности не припадају. Тиме се отварају врата државама са периферије Европе које немају шансу да у блиској будућности постану чланице Уније, да учествују у њеним пројектима. Циљ ове сарадње је стабилизација и развој региона и пружање алтернативе уласку нових чланица у Европску унију.

Пети сценарио, „европска суперсила“, полази од претпоставке да је Европа располаже капацитетима моћи који је реално чине светском силом. Та моћ почива на високој продуктивности, броју становника, војном потенцијалу и јединственом европском систему вредности. Европска унија је на прагу да оствари свој крајњи циљ, да постане Европа држава на коју су све чланице пренеле велики број својих надлежности из области унутрашње и спољне политике и економије. Као друга светска супер сила Европска унија је

отворена за пријем нових чланова и као таква она је једина сила на свету која се територијално шири. После придруживања Турске свим европским државама отворена су врата за пријем у Унију. Та могућност није ускраћена ни земљама изван Европе, као што су, на пример, Израел или Мароко. Стварањем европских оружаних снага са нуклеарним арсеналом које јој, заједно са местом у Савету безбедности, уступају Француска и Велика Британија, Европска унија постаје равна Сједињеним Државама у сфери политике безбедности на глобалном плану.

О вероватноћи сваке од ових пет сценарија незахвално је судити. Искуство и теорија вероватноће сугеришу да су вероватнија стања која се налазе негде између наведених полова – судбине *Титаника* и статуса *супер силе*. Наравно, ни гранична решења не могу се сасвим искључити. Ако ништа друго, она и када нису поткрепљена очекиваном аргументацијом, вредна су као подсећање на, чини се, неоспорну истину да не постоји друштвено стање које нема алтернативу. Свака и мало вероватна варијанта развоја неке ситуације, било да је крајње повољна или крајње неповољна, заслужује да се узме у обзир приликом пројектовања решења за које је она релевантна. У том смислу треба размотрити и питање тзв. „европске будућности Балкана“, под којом се обично подразумева трајно опредељење земаља тог простора за укључивање у европске интеграционе процесе. При томе се често наглашава да то опредељење *нема алтернативу*, што би, дословно тумачено, трабало да значи да они који остану изван Европске уније не могу да се надају ничему добром, да су осуђени на назадовање, да им је судбина неизвесна, да, у најбољем случају, могу да рачунају на таворење без изгледа да икада достигну оне који су постали део уједињене Европе.

Такво резонување полази очигледно од претпоставке да је Европска унија апсолутно способна да успешно одговори на изазове с којима се суочава свака «породица» са повећавањем броја чланова, те да ће, упркос замкама проширења, остати заинтересована за увећање и вољна да сваком „ново-рођенчету“ призна статус одраслог члана породице. Ако би та претпоставка била апсолутно тачна, тј. ако је искључена могућност да Европску унију задеси судбина описана претходно наведеним сценаријом „Титаник“ или сценаријом „За-

творено језгро“, онда би безалтернативно (безрезервно) опредељење за „европску будућност“, у смислу „Европска унија и само Европска унија“ било заиста опција којој не би требало тражити алтернативу. Међутим, у недостатку безрезервне сагласности са том претпоставком, која чак и да постоји тешко да могла бити поткрепљена довољно чврстим аргументима, није сувишно имати у виду и резервне варијанте будућности. Оне вероватно нису тако примамљиве као будућност у „породичном кругу“ званом Европска унија, али могу бити прихватљиве, ако не другачије онда као мање условљаван избор. Све док је у игри опција „замрзавање процеса ширења“, државе које још увек нису ушле у процедуру за пријем у Унију немају право да се одричу креирања своје будућности изван њених граница. Обустављање ширења на неодређено време или до испуњења неког услова којем се не може одредити рок (на пример, до усвајања европског устава) значило би да на неодређено време настављају да егзистирају „две Европе“. Прва је недвосмислено исказала своје предности. Доказ за то чињеница да је нико није напустио нити то најављује. Друга може да се определи да чека да постане Прва, да остане оно што јесте или да тражи резервну опцију. Уколико уважимо овај други избор, као логично намеће се питање – можемо ли говорити о постојању само једне, односно две Европе?

ЈЕДНА ИЛИ ВИШЕ ЕВРОПА

Пријемом Румуније и Бугарске, Европска унија је учинила одлучујући искорак на југоисток. На том правцу нема више држава које географски потпуно (читавам својом територијом) припадају Европи. Такав искорак на исток подразумева придруживање Украјине, Белорусије и Молдавије. На југу су, након пријема Хрватске у чланство, на реду за пријем, односно за кандидатуру за пријем, земље Западног Балкана (Албанија, Босна и Херцеговина, Србија и Црна Гора) свака са више или мање ентузијазма и препорука. На северу, ван Уније, али без захтева да јој се придружи је Норвешка. Географски усред Уније, али не у њеном саставу, је Швајцарска. Ове две нечланице нико, међутим, не сматра због тога хендикепираним, нити њихову позицију помиње као проблематичну за Европску унију у било ком смислу (економском,

политичком, безбедносном, културолошком). Оне се, дакле, не раздвајају од онога што се доживљава као већински, стабилнији, уређенији и просперитетнији („европеизовани“) део Европе.

Тако је Европска унија постала синоним за Европу која геополитички припада Западу, а која осим западне Европе укључује и „позападњене“ балтичке државе и државе централне и југоисточне Европе, чланице некадашњег Варшавског уговора. Бити у Европи, у пригодном политичком речнику значи бити у Европској унији; бити на путу ка Европи, значи испуњавати услове за пријем у чланство. Ако би се судило по недвосмислено исказаном расположењу оних који су се упутили ка Европи да тај пут пређу за што је могуће краће време, могло би се рећи да је политичко јединство Европе њена сасвим извесна перспектива. То би требало да значи да су ЕУ и преостали део Европе већ постали два дела једног организма – „два плућна крила“ будуће уједињене Европе, како је својевремено папа Војтила видео њен источни западни део.

Ипак, чини се да је рано за такав оптимистички закључак. Ова два плућна крила (ЕУ и остатак Европе) разликују се не само по капацитету него и по ритму којим дишу. Док је тако, док земље заинтересоване за улазак у Унију не испуне за то предвиђене и у међувремену вероватно проширене услове, и док се тај њихов труд не верификује пуноправним чланством, Европа и даље (на неодређено време) остаје располућена. За ту подвојеност могло би једнако, а можда и више, бити одговорно то како државе нечланице доживљавају своју искљученост из „клуба привилегованих“, него објективна позиција у којој се оне налазе. Познато је да неузвраћена љубав утолико више боли уколико је удварање било упорније и искреније. С тог становишта, промовисање чланства у Унији у циљ који нема алтернативу може да буде контрапродуктивно. Није спорно да оно подстиче државе „озбиљне кандидате“ да, припремајући се за пријем, усвоје више стандарде економског, политичког и безбедносног организовања, што је објективно у интересу њиховог општег развоја, независно од коначног исхода процеса придруживања. Међутим, суочавање са тешко прихватљивим условима, односно условима које је немогуће у кратком року испунити

или се доживљавају као уцењивање – изнуђивање уступака који имају за последицу одлагање остваривања циља, може да првобитну искрену жељу за приступањем Унији редукује до нивоа равнодушности. Није искључено да се, због фрустрираности неуспешним покушајима да се издејствује чланство, та искрена жеља преиначи у своју супротност – у одбојност према Унији. У том случају, осећај понижености оних који нису положили пријемни испит за Унију, уз препотентно шепурење новопримљених, арогантан став старих чланица и патерналистички однос челника „европске породице“ према „понављачима“, могу трајно да удаље те две Европе више него што би то био случај да није било никаквог покушаја кандидовања и полагања пријемних испита – достављања потврда о „зрелости“ за улазак у друштво европеизованих нација.⁵

Друге „две Европе“ могле би да настану унутар саме Европске уније. То би се, на пример, догодило уколико би Унија, у интересу ефикасности одлучивања и у име уважавања евидентних разлика између држава чланица у погледу њихове величине и степена развијености, па самим тим и у погледу доприноса снази заједнице, одустала од принципа „једна држава један глас“.⁶ Напуштањем одлучивања кон-

5 Доказ за то је, на пример, чињеница да са одлагањем пријема Турске у Европску унију, све мање Турака верује да ће њихова земља постати члан. Истовремено, смањује се и број оних који тај пројекат подржавају. Подаци добијени испитивањем јавног мњења у јесен 2006, само годину дана након отпочињања преговора за чланство Турске у ЕУ, показали су да тек једна трећина Турака недвосмислено жели да њихова земља постане члан ЕУ. Две године раније ова подршка је била за дупло већа. *Turks cool towards „unfaiitful“ Europe*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6121106.stm>. (приступљено: 20.10.2013.)

6 Наговештаји промена у том правцу већ постоје. О њима се говори поводом иницијативе за расправу о тзв. поједностављеном уставу. Поједине земље већ су реаговале на то претњом да ће ускратити подршку сваком новом споразуму који редукује њихово права у процесу гласања у Унији. За браћу Каћински, трагично преминулог председника Пољске и бившег премијера ове државе, то је било нешто „за шта вреди умрети“ [EU constitution „can be simple“, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/europe/6753935.stm>. (приступљено: 21.10.2013); Polish leader to debate EU treaty, <http://www.source.ly/10ccI#UmQeuRDfWWQ> (приступљено: 21.10.2013)]. Варшава је изричито тражила да се из текста предлога Устава избаца став о тзв. „дуплој већини“ по којем би се при доношењу важних одлука узимао у обзир не само број држава које гласају «за» или „против“ него и број становника

сензусом, земље чланице не би више ни формално биле равноправне, а то је стање у којем би се и други облици (не)равноправности као што је, на пример, постојање ограничавање за прилив радне снаге из новопримљених земаља током тзв. прелазног периода⁷, опажали под утицајем негативног хало ефекта. Мада та врста подвојености није имиџ који би Унија желела да гради, врло је вероватно да ће се она кад-тад одлучити за диференцирано право гласа, како би се заштитила од честих блокирања процеса одлучивања због немогућности постизања консензуса. Додатни разлог за то могао би да буде наговештени пријем нових чланова којим ће се, ако до њега дође, већ сада велики број учесника договарања (27 чланова са истим правом гласа) повећати до цифре када постизање правог договора (без притиска и уцена) постаје скоро незамисливо. Водеће земље Уније тешко могу да пристану на наставак процеса ширења, ако он повећава ризик од настанка таквог стања. Због тога се чини основаном претпоставка да је предлог да се одложи пријем нових чланова до усвајања европског устава мотивисан, између осталог, настојањем да се у међувремену измени начин одлучивања, ако не генерално, онда бар у вези са неким проблемима чија решења не трпе одлагање. Други разлог за извесну рестрикцију равноправности односи се на евидентну потребу да се рационализује функционисање скупог административног апарата који са пријемом сваког новог члана постаје све гломазнији. Као очигледан пример за то наводи се потреба превођења великог броја докумената и хиљада страна разног радног материјала која проистиче из равноправности језика свих чланица. Апсурдност трошкова остваривања те врсте равноправности постаје више него очигледна када има у виду то да би, у случају пријема земаља западног Балкана, некада је-

тих држава, тј. специфична тежина њиховог гласа. У тој формули препознаје се ризик од доминације најмногољуднијих чланица – у преводу, ризик од доминације Немачке која би, уз сагласност још две три бројније нације могла увек да обезбеди усвајање одлуке која њој одговара (Страх од „немачке Европе“, *Политика*, 19. 06.2007.).

7 Споразуми о приступању прописују прелазни период у трајању од седам година током којег старе чланице могу да задрже ранија ограничења на пријем радне снаге из новопримљених земаља (Бекер, Ј. и Комлози, А., *Границе у савременом свету*, Филип Вишњић, Београд, 2005, стр. 147)

динствен језик на простору садашње четири државе (Босна и Херцеговина, Србија, Хрватска, Црна Гора) требало да се појави у четири засебне варијанте. У противном, ако би изостала било која од њих, игнорисана држава имала би право да се прогласи „дискриминисаном“. Тешко је поверовати да се било која добровољно одрекне тог права, као што је тешко поверовати да ће Унија лако толерисати ту врсту расипништва у име лечења комплекса новокомпонованих балканских држава. Већа је вероватноћа да ће, пре него што дође у ту апсурдну ситуацију, одредити за неку рационалнију и економичнију варијанту остваривања равноправности, што, неминовно подразумева извесну рестрикцију једнакости која ће, вероватно, да погоди мање респективне чланице и оне земље које тек треба да се прикључе заједници. На линији таквих диференцирања која, у крајњем случају, не искључују ни установљавање неке врсте права вета резервисаног за водеће земље, могла би се успоставити провизорна граница између различитих Европа унутар Европске уније. То су оне границе које би, према предвиђањима аутора „Пет сценарија за Европу сутрашњице“, одвајале „затворено језгро“ или „отворени центар гравитације“ од остатка Уније и дела који Унијом није обухваћен.

Постојаност и локација тих невидљивих граница тичу се још једног битног питања када је реч о геополитичкој перспективи европског континента. То је питање „коначних“ геополитичких лимита Европске уније. Разумљиво је да је она, као и све претходне велике силе, заинтересована да буде што је могуће већа, али тако да увећање буде у функцији повећања њене конкурентности. Кључна дилема у вези с тим јесте питање крајњег домета сарадње и форми евентуалних интеграција са Турском и Русијом. Скоро сва досадашња разматрања на ту тему завршавала су се изналажењем ваљаних разлога за заустављање процеса ширења испред граница и једне и друге. При томе је кључну улогу имало становиште да основа уједињења мора да буде сличност у вредностима које су битне за очување унутрашње кохезије, а самим тим и чинилац увећања способности одбране од спољашњих опасности. То становиште и данас је присутно, само што су критеријуми идентификовања кључних вредности

донекле модификовани. То важи како у случају односа према Турској тако и према Русији.

Мада значајан део територије Русије географски припада Европи и мада одавно постоје различите идеје о евроазијским интеграцијама у којима азијска димензија димензија неизоставно подразумева Русију, њу је веома тешко замислити као члана Уније, осим у неким сасвим промењеним геополитичким околностима и под другачијим правилима организовања и функционисања заједнице. У прилог оправданости њеног искључивања из планова о коначним геополитичким лимитима ЕУ, у први план се истиче њена величина, односно, како је то својевремено оценио немачки министар одбране Фолкер Рие, њени „енормни потенцијали и геостратешки положај“, који „вишеструко надмашују европске димензије“ и чине је неподобном за чланство у ЕУ и за европске савезе уопште.⁸ Наравно, постоје и други једнако важни разлози. То је једноставно чињеница да је пре било каквог значајнијег корака ка промоцији идеје евроазијских интеграција, већ увелико одмакао процес укорењивања евроатлантског стратешког партнерства. То је оно што неки аутори препознају као „нуклеус нове Евроамерике“ који је резултат победе Сједињених Држава у хладном рату захваљујући којој им је припао геостратешки плен, којег оне ни у ком случају не желе да се одрекну.⁹

Укорењивање тог евроамеричког нуклеуса, које здушно подржавају новопримљене земље источне Европе и Балтика, и за које је, од старих чланица, посебно заслужна Велика Британија, има за последицу додатно одливање моћи ЕУ у корист НАТО. Доказивање привржености НАТО постало је саставни део пријемног испита за чланство у Унији. Није случајно да су свих 12 новопримљених чланица претходно постале чланице НАТО. Да то нису учиниле, и Бугарска и Румунија, а можда и Балтичке земље, вероватно би још увек чекале у реду за пријем. Ипак, чланство у НАТО, ма колико да је значајан (скоро неопходан) није и довољан услов за улазак у клуб „бољег“ дела Европе. Доказ за то је случај Турске. Она, као једна од моћнијих чланица НАТО и најзначајнији

8 Према, Туоми, О., *Нова геополитика*, Београд, Школа националне одбране, 2000, стр. 69.

9 Карлачо, Л., *Ex oriente nox*, *Лимес плус*, 2004, бр.1, стр. 21.

партнер Америке у региону, има пуну њену подршку за пријем у Европску унију, па ипак је још далеко од тог циља. У њеном случају, различитости (географске, религијске, историјске) које је деле од Европе очигледно су имале превагу над препорукама које јој доноси партнерство са Америком, односно улога у евроатлантској алијанси.¹⁰ Како закључују Њумен и Велш читава идеја Европе дефинисана помоћу „другог“, терминима који говоре шта Европа није. „Друго“ је одиграло одлучујућу улогу у формулисању европског идентитета, а то „друго“ биле су углавном Турска и Отоманска империја.¹¹ Исти разлози чине и данас главну препреку прихватању Турске за члана ЕУ.¹² Пријему Турске у ЕУ отворено се противи Француска. Тај став експлицитно је заступао бивши француски председник Никола Саркози који је сматрао да Турска ни географски, ни културно, ни политички не припада Европи.¹³ Мишљење свог бившег председника дели велика већина (две трећине) становника Француске. Исти процената противника пријема Турске у ЕУ има и међу становницима Грчке и Кипра, док их је у Аустрији чак око 80 одсто, што, наравно, продубљује сумње Турака у искрене намере Европе у преговорима о придруживању, па и сумњу у сврсисходност настојања да се испуне захтевани услови.¹⁴ Према истраживањима јавног мњења из 2006. године, три четвртине становника Турске сматра да у тој земљи расте антиевропско расположење. То се доводи у везу са податком да је последњих година рапидно опало уверење Турака да ће њихова земља постати члан ЕУ. Наиме, 2004. године у то је

10 Турска је још 1959. године поднела захтев за пријем у Европску економску заједницу (ЕЕЗ). Већ 1963. године потписала је са ЕЕЗ уговор о придруживању; 1987. године поднела је молбу за пуноправно чланство у ЕЕЗ; 1995. године постигнут је договор о царинској унији између ЕУ и Турске; 1999. године Турска је званично постала кандидат за ЕУ; а 2005. године започети су преговори о придруживању. Brussels sets deadline for Turkey, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6126252.stm> (приступљено 19.10.2013.)

11 Neuman, I. and Welsh, J., The Other in European Self Definition, *Review of International Studies*, 1991, No 4, pp. 327-348.

12 За више видети: Ђурић Ж, Ајзенхамер В, „Политички систем Турске на размеђу кемализма и исламизма“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 2011, No.4, стр. 444-446.

13 Париз против Турске у ЕУ, *Политика*, 15. 06. 2007.

14 Turks cool towards «unfaithful» Europe, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6121106.stm>. (приступљено: 20.10.2013.)

било уверено чак 67,5 одсто Турака, годину дана касније, 57,4 одсто, а у 2006. години свега 32,2 одсто.¹⁵ Најновија истраживања јавног мњења спроведена од стране Немачко-турске Фондације за образовање и научна истраживања (ТАВАК), показују да ЕУ-оптимизам и даље у драстичном паду, те данас чак 74% турских грађана сумња да ће Турска икада постати чланица Европске Уније.¹⁶ Мада званичници Турске доследно понављају да је њихова земља чврсто опредељена за чланство у ЕУ и да «остаје решена да задовољи све критеријуме које Унија поставља», извештачи са терена оцењују да су Турци већ постали „уморни од сталних притисака из Брисела“ и да придруживање Унији подржава тек око 30 одсто становника.¹⁷

Очигледно је да постоје различите перцепције геополитичке позиције и улоге Турске у безбедносној архитектури Европе. Будући да је окружена Балканом Кавказом и Средњим истоком, Турска је, по свом географском положају, како сликовито дочарава један турски аутор, „у епицентру Бермудског троугла постхладноратовске нестабилности“, али је, резигнирано закључује он, „изгледа потребна Европи као војно средство за кризни менаџмент“.¹⁸ Другим речима, она је у Европи несумњиво пожељна као респективна чланица НАТО, али не и као чланица ЕУ. Изгледа да су у праву аналитичари¹⁹ који процењују да је култура и даље врло утицајан, ако не и најутицајнији чинилац при исцртавању „коначних“ граница Европске уније, чак и онда када се економски и политички аспекти, као што су мир и демократија, истичу као званични критеријуми. Има, наравно и другачијих схватања која придају одлучујући утицај економским интересима. На пример, према Ангелу Гурију, званичнику Организације за европску сарадњу и развој (ОЕЦД), чланство Турске у ЕУ сасвим извесно због тога што је то „у интересу свих“. Он сма-

15 Само трећина Турака за ЕУ, *Политика*, 27.10.2006.

16 Турци изгубили наду да ће ући у ЕУ, <http://www.euractiv.rs/eu-prioriteti/6344-turci-izgubili-nadu-da-ue-ue-eu>

17 Brussels sets deadline for Turkey, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6126252.stm> (приступљено 19.10.2013.)

18 Bilgin, P., A return to «civilisational Geopolitics» in the Mediterranean, *Geopolitics*, 2004, No 2, p. 282.

19 Туоми, О., *Нова геополитика*, Београд, Школа националне одбране, 2000, стр. 69.

тра да, као што је својевремено пут свиле чинио доступним оријентална богатства Паризу и Лондону, тако би и Турска као чланица Уније, због своје близине енергетским изворима на простору Блиског истока и у кавкаско-каспијском региону, могла да буде гарант снабдевања европских потрошача, а тиме и фактор одрживости развоја Европе.²⁰ У том случају Европа би се отарасила дела нелагодности коју јој причињава зависност од руских енергената, односно енергената из Централне Азије који се допремају преко руске територије. Међутим, она тиме постаје већи зависник од стабилности ситуације на простору Блиског истока и заробљеник дебаланса који би био произведен уласком Турске у Унију, а што иначе један од разлога за негативан став према идеји придруживања Русије.

ЗАКЉУЧАК

Дакле, питање коначног проширења Уније и дилема „једна или више Европа“ неизоставно је повезано са процесом исплативости ризика којим се плаћа очекивана добит од појединих варијанти проширења или пак замрзавања тог процеса у достигнутом стадијуму. Идеја замрзавања образлаже се оценом је и у садашњим границама ЕУ сувише хетерогена и да је то чини подложном деловању центрифугалних сила. Њихово потенцијално извориште је, на пример, различит став о томе који одбрамбени идентитет (па и идентитет уопште) има приоритет – да ли европски или евроатлантски; затим питање атлантске зоне слободне трговине (неке земље се залажу за њу, друге су против тога); питање равноправности старих и нових чланица²¹, и низ других. Под утиском тих различитости неки аутори су склонили да, аналогно поделама на глобалном плану, и у оквиру ЕУ препознају извесну поделу у на Север и Југ.²² Вероватно је да ће та подела и друге могуће поделе унутар ЕУ бити израженије уколико је темпо

20 Анкара даље од Брисела, *Политика*, 27. 10. 2006.

21 Новопримљене земље, иако формално пуноправне чланице, то *de facto* нису. Бар за извесно време играју улогу периферије Уније. Током прелазног периода од 7 година влада режим ограниченог прилива радне снаге из новопримљених земаља у земље старе чланице.

22 Туоми, О., *Нова геополитика*, Београд, Школа националне одбране, 2000, стр. 70.

њеног ширења бржи, а критеријуми за то недоследни. Било како било, то је ризик који се преузима у име користи које се могу очекивати од проширења.

ЛИТЕРАТУРА

- Алдиери, Ф., Емануилидис, Ј. и Морун, Р., Пет сценарија за Европу сутрашњице, *Лимес плус*, 2004, бр. 1.
- Бекер, Ј. и Комлози, А., *Границе у савременом свету*, Филип Вишњић, Београд, 2005.
- Bilgin, P., „A return to ‘civilisational Geopolitics’ in the Mediterranean“, *Geopolitics*, 2004, No. 2.
- Ђурић Ж, Ајзенхамер В, „Политички систем Турске на размеђу кемализма и исламизма“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 2011, No.4
- Еш, Г.Т., *Слободан свет*, Самиздат Б-92, Београд, 2006.
- Карлачо, Л., *Ex oriente nox*, *Лимес плус*, 2004, бр. 1.
- Neuman, I. and Welsh, J., *The Other in European Self Definition*, *Review of International Studies*, 1991.
- Туоми, О., *Нова геополитика*, Београд, Школа националне одбране, 2000
- Анкара даље од Брисела, *Политика*, 27. октобар 2006.
- Само трећина Турака за ЕУ, *Политика*, 27. 10. 2006.
- Страх од „немачке Европе“, *Политика*, 19. 06.2007.
- Brussels sets deadline for Turkey, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6126252.stm>.
- EU constitution „can be simple“, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/europe/6753935.stm>.
- Polish leader to debate EU treaty, <http://www.source.ly/10ccI#UmQeuRDfWWQ>
- Turks cool towards „unfaithful“ Europe, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6121106.stm>.
- Турци изгубили наду да ће ући у ЕУ, <http://www.euractiv.rs/eu-prioriteti/6344-turci-izgubili-nadu-da-e-ui-u-eu->

**Zoran Kilibarda
Zeljko Ivanis**

CHALLENGES OF EUROPEAN INTEGRATION

Resume

The European Union is an example of the creation of a new statehood form on the supranational regional level. If we judge by undoubtedly expressed mood of the states which aspire to become a part of EU, and their tendency to cross that path in the shortest possible time, it could be argued that political unity of Europe is quite certain perspective. But general and academic public rarely talks about very different course of events – the possibility that the EU fails, begin to stumble, becomes unacceptable for some of its members, ceases to be irresistibly attractive for non-members, lose attribute of the solution «that has no alternative». By analyzing the different possible scenarios of further development of „united“ Europe, the authors are trying to identify challenges that European Union is to meet if it continues with the process of enlargement. Also, the paper considers the question of the so-called «European future of the Balkans», and critically examines «permanent» commitment of the countries of the region to their inclusion in the European integration process and «no alternative» interpretations of this integration.

Key words: European Union, the Balkans, enlargement, possible scenario, the constitution, Russia, Turkey, alternatives

Овај рад је примљен 20. фебруара 2014. године а прихваћен за штампу на састанку редакције 23. априла 2014. године.